

АНОТАЦІЯ

Смулка О. І. Забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». – Львівський національний аграрний університет. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2020.

У дисертації опрацьовані теоретико-методичні основи дослідження інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. З'ясовано сутність інновацій та інноваційного розвитку підприємств. Інновацію для підприємства розглядали як є технологію, продукт або послугу, організаційне рішення, виробництво чи застосування яких раніше на цьому підприємстві не здійснювалося та впровадження яких забезпечило істотне підвищення ефективності функціонування суб'єкта господарювання, вирішення актуальних для нього проблем. Різноманітність інновацій, що можуть бути впроваджені в сільському господарстві, обумовлює доцільність їх класифікації. Сформульовані пропозиції щодо виділення видів інновацій, впроваджуваних на сільськогосподарських підприємствах, у результаті їх класифікації за: галуззю на підприємстві, матеріальною складовою, організаційним рівнем економічної системи, для якої є новизною, видом діяльності підприємства, переважаючим ефектом від впровадження, завданням, що вирішується на рівні підприємства.

Інноваційний розвиток підприємства розглядали як процес прогресивних змін у його стані, що відображається в зростанні ефективності функціонування, набутті конкурентних переваг, зміцненні ринкових позицій тощо, досягнутих завдяки впровадженню цим підприємством інновацій. Вказано, що для забезпечення змін у стані підприємства, які підпадають під визначення інноваційного розвитку, інноваційна діяльність повинна відзначатися: постійним характером, оперативністю, цілеспрямованістю, комплексним характером, науковістю, на-

явністю стимулів до участі в інноваційному процесі в усіх задіяних у ньому суб'єктів.

Показано, що інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств перебуває під впливом багатьох чинників. Сформульовані пропозиції щодо їх класифікації за організаційним рівнем формування – на чинники світового (мега-) рівня, в яких відображаються процеси глобалізації, макrorівня (країни), мезорівня (галузі, регіону) та мікрорівня (суб'єкта господарювання). Встановлено, що вплив окремих чинників на інноваційну діяльність сільськогосподарських підприємств має як позитивний, так і негативний характер. Зазначено, що баланс між впливом позитивних і негативних чинників відображає динаміка основних показників функціонування сільськогосподарських підприємств.

Здійснений аналіз сучасного стану та тенденцій інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств Львівської області. Виявлено, що упродовж останніх років ці підприємства помітно збільшили обсяги виробництва продукції. Відбулося це завдяки зростанню урожайності культур і продуктивності тварин, диверсифікації напрямів і способів реалізації продукції, змін в організації діяльності підприємств. Дійшли висновку, що такі тенденції є результатом інноваційного розвитку системи аграрного виробництва, ефективність якої відображає й висока частка прибуткових сільськогосподарських підприємств.

Встановлено, що інноваційний розвиток більшою мірою характерний для рослинницьких галузей. Можливості великих за розмірами підприємств щодо впровадження інновацій значно вищі, ніж відносно менших суб'єктів господарювання. Прикладами продуктових інновацій у сільськогосподарських підприємствах Львівської області є розширення вирощування окремих технічних культур з застосуванням прогресивних технологій, реалізація низки проєктів з виробництва органічної продукції.

Зазначено, що використання офіційних матеріалів Державної служби статистики України не дає змоги достатньо глибоко аналізувати інноваційні процеси, що відбуваються в сільському господарстві. Зважаючи на це, в рамках дисертаційного дослідження проведено обстеження інноваційної діяльності сіль-

ськогосподарських підприємств Львівської області, яким було охоплено 169 суб'єктів господарювання. Отримані дані свідчать про відносно високий рівень інноваційної активності цих підприємств: 51,5% обстежених суб'єктів зазначили, що здійснювали упродовж 2016-2018 років діяльність, яка підпадає під визначення інноваційної. З'ясовано, що найчастіше агровиробники впроваджували процесові інновації, пов'язані з удосконаленням технологій виробництва і зберігання продукції. Доволі висока частка підприємств, які здійснювали продуктові інновації, сформувалася завдяки започаткуванню виробництва нових для суб'єктів господарювання видів продукції рослинництва. Встановлено, що нерідко підприємства одночасно впроваджували кілька видів інновацій. Однак чимало підприємств недооцінюють впровадження організаційних і маркетингових інновацій.

За результатами обстеження узагальнена інформація про оцінку сільськогосподарськими підприємствами негативного впливу окремих чинників на їх інноваційну діяльність. Найбільш актуальною проблемою респонденти вважають нестачу власних коштів для фінансування відповідної діяльності. Натомість проблеми, пов'язані з браком інформації, нестачею кваліфікованих працівників, невизначеністю ринкового попиту на інноваційні продукти, загалом не оцінюються агровиробниками як значні. Встановлено, що близько 80% сільськогосподарських підприємств зазначили, що не відчували суттєвого впливу нормативно-правової бази на їх інноваційну діяльність. Відсутність у цьому плані стимулюючого впливу формальних інституцій розглядали як негативну обставину.

Сформульовані пропозиції щодо удосконалення засад економічного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Зазначено, що впровадження інновацій у сільськогосподарських підприємствах слід розглядати як реалізацію інноваційно-інвестиційного проєкту. Показана можливість застосування при обґрунтуванні таких проєктів маржинального аналізу. З його допомогою встановлюють перспективи досягнення при впровадженні продуктових і процесових інновацій показників технологічної ефективності ви-

робництва сільськогосподарської продукції, необхідних для досягнення бажаного рівня економічної ефективності. Обґрунтована необхідність врахування на стадії експертизи інноваційного проєкту можливих позитивних і негативних побічних ефектів від його реалізації.

Оскільки обґрунтування інноваційно-інвестиційного проєкту передбачає оцінку ризиків його реалізації, застосовано метод експертних оцінок для встановлення рівня окремих видів ризиків при впровадженні інновацій у сільськогосподарських підприємствах. З'ясовано, що більшість опитаних експертів вважають аграрний бізнес ризикованішим порівняно з іншими основними видами підприємницької діяльності. Як доволі низькі оцінюються ризики, пов'язані з впровадженням процесових інновацій, з відсутністю у працівників підприємства необхідних компетенцій. Натомість значно вищими є ризики впровадження продуктових інновацій та пов'язані з непередбачуваним впливом погодних чинників. Показано, що рівні окремих ризиків доцільно враховувати через диференціацію ставки дисконтування грошових потоків, на основі опрацювання яких прогнозують економічну ефективність інноваційного проєкту.

Висвітлено питання формування й використання у сільськогосподарських підприємствах та на вищих організаційних рівнях інноваційного потенціалу. Зазначено, що елементами інноваційного потенціалу підприємства, які відображають окремі його функції та види задіяних ресурсів, є наступні складові: кадрова, матеріальна, фінансова, організаційно-управлінська, інформаційна, маркетингова. Показано, що ці складові інноваційного потенціалу підприємства є частинами відповідних складових загального його потенціалу. Вони включають ті ресурси й умови їх використання, що можуть бути задіяні в інноваційній діяльності суб'єкта господарювання. Сформульовано пропозиції щодо критеріїв та конкретних показників оцінки окремих складових інноваційного потенціалу сільськогосподарського підприємства у рамках розробки інноваційно-інвестиційного проєкту.

Розглянуто комплекс заходів, спрямованих на формування інноваційного потенціалу системи аграрного виробництва на різних організаційних рівнях. На

мікрорівні (підприємства) їх змістом є формування потенціалу для реалізації інноваційного проєкту. На мезорівні (території, регіону) відповідна діяльність має бути спрямована на: координацію діяльності наукових установ, їх співпраці з аграрним бізнесом; розвиток системи аграрного дорадництва; формування інноваційних аграрних кластерів; реалізацію регіональних програм підтримки інноваційного розвитку. На макрорівні (національному) виконуються завдання, пов'язані з фінансуванням аграрної освіти і науки, моніторингом інноваційних процесів у сільському господарстві, підтримкою агровиробників за пріоритетними напрямками їх діяльності, реалізацією цільових програм інноваційного розвитку системи аграрного виробництва. Показано, що відповідні заходи слід планувати й реалізовувати в рамках єдиного механізму формування і використання інноваційного потенціалу системи аграрного виробництва.

Зазначено, що ефективність інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств залежить від рівня розвитку інфраструктури, що забезпечує інноваційну діяльність агровиробників. З урахуванням виконуваних функцій виділено наступні складові цієї інфраструктури – фінансову, інформаційну, організаційно-координаційну та контролюючу, посередницьку.

Сформульовані пропозиції щодо розвитку діяльності дорадчих служб в Україні. Вони стосуються налагодження комунікаційних зв'язків між дорадчими службами й агровиробниками. Показано доцільність розвитку таких форм комунікації дорадчих служб із стейкхолдерами, як дистанційне спілкування, тематичні зустрічі з групами сільгоспвиробників, системні контакти з органами виконавчої влади й місцевого самоврядування та структурами, що обслуговують сільгоспвиробників. Зазначено, що кошти з державних і недержавних програм і грантових проєктів можуть покривати певну частину видатків, пов'язаних з діяльністю дорадчих служб, здешевлювати їх послуги, однак їх не слід розглядати як єдине чи домінуюче джерело фінансування.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, інновації, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, інноваційний проєкт, інноваційна інфраструктура, дорадництво, обстеження підприємств.

ANNOTATION

Smulka O.I. Providing innovative development of agricultural enterprises. – Qualifying paper as a manuscript.

The dissertation for a degree of Philosophy Doctor in field of study 05 «Social and behavioral studies» by program subject area 051 «Economics». – Lviv National Agrarian University. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2020.

Theoretical and methodical bases of research of innovative development of agricultural enterprises are developed in the dissertation. The essence of innovations and innovative development of enterprises is clarified. Innovation for an enterprise was considered as a technology, product or service, organizational solution, production or application of which was not previously carried out at this enterprise and the implementation of which provided a significant increase in the efficiency of the entity, solving problems relevant to it. The variety of innovations that can be implemented in agriculture determines the feasibility of their classification. Proposals for the selection of types of innovations implemented in agricultural enterprises, as a result of their classification by: industry at the enterprise, material component, organizational level of the economic system for which it is a novelty, the type of enterprise activity, the predominant effect of implementation, the task to be solved at the level of enterprise.

The innovative development of the enterprise was considered as a process of progressive changes in its state, which is reflected in the growth of efficiency, gaining competitive advantages, strengthening market positions, etc., achieved through the introduction of innovations by this enterprise. It is stated that to ensure changes in the state of the enterprise, which fall under the definition of innovative development, innovation should be marked by: constant nature, efficiency, purposefulness, comprehensive nature, scientific, incentives to participate in the innovation process in all entities involved.

It is shown that the innovative activity of agricultural enterprises is influenced by many factors. Proposals for their classification according to the organizational level of formation - on the factors of the world (mega-) level, which reflect the processes of globalization, macro-level (country), meso-level (industry, region) and micro-level (business entity). It is established that the influence of certain factors on the innovative activity of agricultural enterprises is both positive and negative. It is noted that the balance between the influence of positive and negative factors reflects the dynamics of the main indicators of the functioning of agricultural enterprises.

The analysis of the current state and trends of innovative development of agricultural enterprises of Lviv region is carried out. It was found that in recent years, these companies have significantly increased production. This happened due to the growth of crop yields and animal productivity, diversification of areas and methods of sales, changes in the organization of enterprises. It was concluded that such trends are the result of innovative development of the agricultural production system, the efficiency of which is reflected in the high share of profitable agricultural enterprises.

It is established that innovative development is more typical for crop industries. The capacity of large enterprises to innovate is much higher than that of relatively smaller businesses. Examples of product innovations in agricultural enterprises of Lviv region are the expansion of the cultivation of certain industrial crops with the use of advanced technologies, the implementation of a number of projects for the production of organic products.

It is noted that the use of official materials of the State Statistics Service of Ukraine does not allow a deep enough analysis of innovation processes occurring in agriculture. In view of this, within the framework of the dissertation research a survey of innovative activity of agricultural enterprises of Lviv region was conducted, which covered 169 business entities. The obtained data indicate a relatively high level of innovation activity of these enterprises: 51.5% of the surveyed entities indicated that they carried out activities that fall under the definition of innovation during 2016-2018. It was found that most often agricultural producers introduced process innovations related to the improvement of production and storage technologies. The rather

high share of enterprises that carried out product innovations was formed due to the start of production of new types of crop products for business entities. It is established that often companies simultaneously introduced several types of innovations. However, many companies underestimate the implementation of organizational and marketing innovations.

According to the results of the survey, information on the assessment of agricultural enterprises of the negative impact of certain factors on their innovation activities is generalized. Respondents consider the lack of own funds to finance the relevant activities to be the most pressing problem. On the other hand, problems related to lack of information, lack of skilled workers, uncertainty of market demand for innovative products are generally not assessed by farmers as significant. It was found that about 80% of agricultural enterprises stated that they did not feel the significant impact of the regulatory framework on their innovation activities. The lack of stimulating influence of formal institutions in this regard was considered a negative circumstance.

Proposals for improving the principles of economic support for innovative development of agricultural enterprises have been formulated. It is noted that the introduction of innovations in agricultural enterprises should be considered as the implementation of innovation and investment project. The possibility of using marginal analysis in substantiation of such projects is shown. With its help the prospects of achievement in the introduction of product and process innovations of indicators of technological efficiency of agricultural production, necessary to achieve the desired level of economic efficiency are set. The necessity to take into account at the stage of examination of the innovative project possible positive and negative side effects from its implementation is substantiated.

Since the substantiation of the innovation and investment project involves the assessment of risks of its implementation, the method of expert assessments was used to establish the level of certain types of risks in the implementation of innovations in agricultural enterprises. It was found that most of the interviewed experts consider agrarian business to be more risky compared to other major types of entrepreneurial

activity. The risks associated with the implementation of process innovations are assessed as quite low, with the lack of the necessary competencies of the company's employees. Instead, the risks of introducing product innovations are much higher and are associated with the unpredictable effects of weather factors. It is shown that the levels of individual risks should be taken into account through the differentiation of the discount rate of cash flows, based on the processing of which predict the economic efficiency of the innovation project.

The issues of formation and use of innovative potential in agricultural enterprises and at higher organizational levels are covered. It is noted that the elements of the innovative potential of the enterprise, which reflect some of its functions and types of resources involved, are the following components: personnel, material, financial, organizational and managerial, information, marketing. It is shown that these components of the innovative potential of the enterprise are part of the corresponding components of its overall potential. They include those resources and conditions of their use that can be used in the innovative activities of the entity. Proposals have been formulated on the criteria and specific indicators for assessing individual components of the innovation potential of an agricultural enterprise in the framework of the development of an innovation and investment project.

A set of measures aimed at forming the innovative potential of the agricultural production system at different organizational levels is considered. At the microlevel (enterprises), their content is the formation of potential for the implementation of an innovative project. At the mesolevel (territory, region) the relevant activities should be aimed at: coordination of scientific institutions, their cooperation with the agrarian business; development of the agrarian advisory system; formation of innovative agricultural clusters; implementation of regional programs to support innovative development. At the macro (national) level, tasks related to the financing of agricultural education and science, monitoring of innovation processes in agriculture, support of agricultural producers in the priority areas of their activities, the implementation of targeted programs of innovative development of agricultural production are performed. It is shown that the relevant measures should be planned and implemented

within a single mechanism for the formation and use of innovative potential of the agricultural production system.

It is noted that the effectiveness of innovative development of agricultural enterprises depends on the level of infrastructure development, which provides innovative activities of agricultural producers. Taking into account the functions performed, the following components of this infrastructure are identified - financial, informational, organizational-coordinating and controlling, intermediary.

Proposals for the development of advisory services in Ukraine have been formulated. They are related to the establishment of communication links between advisory services and agricultural producers. The expediency of developing such forms of communication of advisory services with stakeholders as remote communication, thematic meetings with groups of agricultural producers, systematic contacts with executive bodies and local self-government bodies and structures serving agricultural producers is shown. It is noted that funds from governmental and non-governmental programs and grant projects may cover a certain part of the costs associated with the activities of advisory services, reduce the cost of their services, but they should not be considered the only or dominant source of funding.

Key words: agricultural enterprises, innovations, innovative development, innovative potential, innovative project, innovative infrastructure, advisory, survey of enterprises.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України

1. Смукла О. І. Відображення інноваційних процесів у витратах сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2018. № 17. С. 71-76.
2. Смукла О. Класифікація чинників впливу на інноваційну діяльність сільськогосподарських підприємств. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11, № 3-4. С. 111-118.

3. Смулка О. І. Участь дорадчих служб у забезпеченні інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4. С. 28-32.
4. Смулка О. Інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств Львівської області: результати обстеження. *Вісник Львівського національного аграрного університету: Економіка АПК*. 2019. №26. С. 48-55.
5. Смулка О. Формування інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Аграрна економіка*. 2020. Т. 13, № 1-2. С. 45-54.

Стаття в зарубіжному науковому періодичному виданні

6. Cherevko H., Smulka O. Peculiarities and results of innovative activity of agricultural enterprises in Ukraine. *Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia*. 2019. №18(4). P. 15-22 (автором опрацьована інформація про інноваційну діяльність сільськогосподарських підприємств).

Публікації в матеріалах наукових конференцій

7. Смулка О. І. Політичні заходи для активізації інноваційної діяльності у сільськогосподарських підприємствах. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств: матеріали VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (15-19 травня 2017 р).* Проблематика 2017 р.: Сільськогосподарські підприємства України в умовах євроінтеграційних процесів. Львів: Ліга-Прес, 2017. С. 179-181.
8. Смулка О. І. Державне управління інноваційною діяльністю сільськогосподарських підприємств. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2018 р.).* Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2018. С. 109-111.
9. Смулка О. І. Інноваційний потенціал сільськогосподарських підприємств як основа розвитку сільських територій. *Становлення механізму публічного управління розвитком сільських територій як пріоритет політики децентралізації: матеріали міжнар. наук.-практ.-конф. (4 грудня 2018 р., Житомир).* Житомир: ЖНАЕУ. 2018. С. 491-493.
10. Смулка О. І. Банківське кредитування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Фінансування, інвестування та кредитування в*

Україні: проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 20 травня 2018р. Частина 1. ДДАЕУ, 2018. С. 363-365.

11. Смулка О. Оцінка ризиків реалізації інноваційних проектів сільськогосподарськими підприємствами. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій: матеріали XX Міжнародного науково-практичного форуму, 17–19 вересня 2019 р. Львів : Ліга-Прес, 2019. С. 83-86.*
12. Смулка О. І. Соціальне підприємництво як вид соціальних інновацій. *Дискусії з актуальних питань соціального підприємництва : Матеріали 64-го Саміту соціального підприємництва, 24 травня 2019 року. Житомир : ЖНАЕУ, 2019. С. 91-95.*
13. Смулка О. І. Проблеми інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти: матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19-21 березня 2019 р. Ч. 2. Львів: ЛНАУ, 2019. С. 158-160.*
14. Смулка О. І. Облік відрахувань у фонд інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Імплементация інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу: II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 18 квітня 2019 р. / редкол. : О. І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. Харків : ХДУХТ, 2019. С. 94-95.*